

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2025.1>**С. І. Яковлев***адвокат, аспірант юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
orcid.org/0009-0001-5926-6861*

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена дослідженню міжнародних механізмів регулювання обмеження прав і свобод людини під час збройних конфліктів з точки зору права держав на відступ від своїх зобов'язань за Міжнародним Пактом про громадянські і політичні права та Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Під час проведення дослідження було використано систему методів наукового пізнання, зокрема аналіз та синтез як загальнонаукові методи, серед конкретних методів – порівняльний аналіз, кількісне і якісне дослідження, наближення, а також спеціалізовані юридичні методи такі, як формально-юридичний та порівняльно-правовий. Проаналізовано низку міжнародно-правових угод, особливо тих, що відносяться до міжнародного гуманітарного права, а саме Гаазькі конвенції та декларації 1899 і 1907 рр. та Женевські конвенції 1949 р. і Додаткові протоколи до них від 1977 р., а також ряд інших міжнародних угод. Встановлено, що міжнародно-правове регулювання у вигляді окремої конвенції отримала лише заборона катування як непорушне право, обмеження якого недопустиме в разі відступу держави від зобов'язань за надзвичайних обставин. На основі розглянутих міжнародних угод, автором досліджено основні механізми, що впроваджують підстави, порядок застосування та виконання на практиці норм міжнародного гуманітарного права саме через зв'язок з правами людини та їх обмеженням під час збройних конфліктів, що становить наукову новизну. Зокрема, до таких відносяться: Туркунська декларація, якою запроваджено універсальні гуманітарні мінімальні стандарти, що застосовуються незалежно від статусу конфлікту і не можуть бути порушені, навіть у надзвичайних умовах; діяльність Міжнародного кримінального суду, врегульована Римським статутом та спрямована на забезпечення відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права та законів і звичаїв міжнародних збройних конфліктів у відповідності з нормами міжнародного права; функціональне забезпечення посередництва між учасниками збройних конфліктів, тлумачення міжнародного гуманітарного права та розгляд скарг щодо його порушення Міжнародним комітетом Червоного Хреста. У висновках автор наголошує на беззаперечності взаємозв'язку міжнародного гуманітарного права з правом держав на відступ від своїх зобов'язань за міжнародними угодами з прав людини. Озвучено перспективний напрямок наступних наукових досліджень.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, воєнний стан, женевські конвенції, міжнародний кримінальний суд, міжнародний комітет червоного хреста.

Yakovliev S. I. INTERNATIONAL MECHANISMS FOR REGULATING THE RESTRICTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN MARTIAL LAW

This article is devoted to the study of international mechanisms for regulating the limitation of human rights and freedoms during armed conflicts, from the perspective of states' rights to derogate from their obligations under the International Covenant on Civil and Political Rights and the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. The research utilized a system of scientific methods, including analysis and synthesis as general scientific methods, and specific methods such as comparative analysis, quantitative and qualitative research, approximation, as well as specialized legal methods, such as formal-legal and comparative-legal methods. A number of international legal agreements were analysed, particularly those related to international humanitarian law, including the Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907, the 1949 Geneva Conventions and their Additional Protocols of 1977, as well as several other international agreements. It was established that the prohibition of torture, as an inviolable right, is the only subject of international legal regulation through a separate convention, with no allowance for derogation in cases of state withdrawal from obligations during exceptional circumstances. Based on the reviewed international agreements, the author examines the main mechanisms that implement the grounds, procedures, and practical enforcement of international humanitarian law norms, specifically through their connection with human rights and their limitations during armed conflicts, which constitutes the scientific novelty of this work. These mechanisms include: the Turku Declaration, which introduced universal humanitarian minimum standards applicable regardless of the conflict's status and which cannot be violated, even in exceptional circumstances; the activities of the International Criminal Court, governed by the Rome Statute, aimed at ensuring accountability for violations of international humanitarian law and the laws and customs of international armed conflicts in accordance with international legal norms; and the functional provision of mediation between participants in armed conflicts, interpretation of international humanitarian law, and the consideration of complaints regarding violations by the International Committee of the Red Cross. In the conclusions, the author emphasizes the undeniable interconnection between international humanitarian law and states' rights to derogate from their obligations under international human rights agreements. Future directions for further research are also proposed.

Key words: international humanitarian law, martial law, Geneva Conventions, International Criminal Court, International Committee of the Red Cross.

Постановка проблеми та актуальність. Збройні конфлікти призводять не лише до численних руйнувань та вбивств, а й до ураження прав людини внаслідок агресії всіх сторін конфлікту: поранення, каліцтва, затримання та ув'язнення, обмеження пересування та інші насильницькі дії та заборони. Це стосується всіх учасників конфлікту, включно з цивільним населенням та майном, та є «законами війни». Однак, окреслені обмеження цілком підпадають під дію міжнародних угод, що встановлюють «цивілізовані правила війни» та лімітують сторони збройних конфліктів у порушенні прав людини в умовах воєнного стану.

За умов надзвичайних обставин в державі, що загрожують існуванню нації, згідно з міжнародним правом, передбачається право держав на відступ від своїх зобов'язань за ним з можливістю обмеження прав і свобод людини.

Актуальність означеного питання в світлі повномасштабної війни північного сусіда проти України та інших міжнародних конфліктів по всьому світу пояснюється необхідністю наукової ревізії, ретельного перегляду наявних механізмів дотримання прав людини в таких надзвичайних умовах, як збройні конфлікти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням правового регулювання міжнародного гуманітарного права, та механізмів забезпечення його виконання присвячено праці таких дослідників, як Александер А., Мерон Т., Росас А., Гровер Л., Басаран Х.Р., Гіладі Р. та С. Ратнер та інших. Проте саме взаємозв'язок права держави на відступ від міжнародних зобов'язань з дотримання прав людини та міжнародним гуманітарним правом досі не досліджувався.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є встановлення наявних механізмів міжнародно-правового регулювання обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в розрізі права держав на відступ від своїх зобов'язань за міжнародними угодами з прав людини. Завданнями дослідження є аналіз існуючих міжнародно-правових угод, що складають міжнародне гуманітарне право, та впроваджують право держав на відступ від своїх зобов'язань за ними, а також встановлення взаємозв'язку між ними.

Виклад основного матеріалу. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року ч. 2 ст. 29 закріплює можливість обмеження прав і свобод людини лише у випадках, передбачених законом з метою гарантування належного визнання і поваги прав та свобод інших осіб, та в разі забезпечення справедливих моральних вимог, громадського порядку і загального благополуччя в демократичному суспільстві [1]. Право відступу держав від своїх зобов'язань в надзвичайних ситуаціях, зокрема й під час збройного конфлікту, внаслідок чого запроваджуються обмеження

прав і свобод людини, закріплено ст. 4 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права (МПГПП) [2] та ст. 15 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) [3].

Враховуючі, що жоден з міжнародно-правових актів не окреслює чітких обставин, за яких є можливим використання права відступу від зобов'язань за ними, а лише визначають критерії допустимості такого відступу з огляду наявності надзвичайної ситуації чи обставин, при яких життя нації перебуває під загрозою, до останніх безперечно входять також й війни або інакше збройні конфлікти.

В такому разі до міжнародно-правових актів, що регулюють реалізацію прав і свобод людини в надзвичайних умовах війни, відносяться також норми міжнародного гуманітарного права (МГП). Традиційно до МГП відносять ряд міжнародних конвенцій, зокрема Гаазькі конвенції та декларації 1899 і 1907 рр. та Женевські конвенції 1949 р.

І хоча Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни історично включені до комплексу норм МГП, вони, як зазначає Александер А., відображали військові чи західні інтереси, які часто домінували над гуманістичними цінностями, що призводило до жорстокості для мирного населення та виправдання хитрощів війни. Хоч деякі гуманітарні норми для захисту цивільного населення все ж існували, їх зазвичай дотримувалися лише тоді, коли вони не суперечили військовим цілям. Такий міжнародний підхід – балансування між людяністю й воєнною необхідністю – залишався актуальним упродовж першої половини ХХ століття [4, с. 113-114].

Проте своєрідною формою кодифікації норм МГП, вважаються чотири Женевських конвенції від 12 серпня 1949 р. та додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р: Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях [5], Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі [6], Женевська конвенція про поводження з військовополоненими [7], Конвенція про захист цивільного населення під час війни [8], Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол І) [9], Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол ІІ) [10]; Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол ІІІ) [11].

Дві перші конвенції встановлюють принцип нейтрального статусу для хворих та поранених. Конвенція про військовополонених вимагає гуманного ставлення, належного годування та

доставки гуманітарної допомоги, а також заборона застосування тиску на полонених для отримання від них інформації більше за необхідний мінімум. Четверта конвенція врегульовує питання захисту населення від наслідків війни, статус окупованих територій та їх населення, заборона, зокрема, депортацію окремих осіб чи груп, захоплення заручників, катування, колективні покарання, злочини, що порушують «особисту гідність», винесення судових вироків (у тому числі смертних) без належного процесуального забезпечення, а також дискримінаційне ставлення за ознаками раси, релігії, національності чи політичних переконань.

Збройні конфлікти поділяються на міжнародні та неміжнародні. Міжнародний збройний конфлікт виникає між різними державами. Він охоплює також ситуації окупації, навіть якщо вони не супроводжуються збройним спротивом. Конфлікти неміжнародного характеру відбуваються в межах однієї держави – між її збройними силами та антиурядовими угрупованнями або між самими збройними групами. До міжнародних збройних конфліктів застосовуються всі чотири Женевські конвенції про захист жертв війни та Перший додатковий протокол до них. В той час як у випадку з неміжнародними збройними конфліктами обсяг договірних регулювань значно обмежений – застосовуються лише спільна стаття 3 Женевських конвенцій та Другий додатковий протокол.

Кожна зі сторін збройного конфлікту зобов'язана дотримуватись базових гуманітарних принципів, закріплених у ст. 3, спільній для всіх чотирьох Женевських конвенцій, положення якої було розширено та конкретизовано Протоколом II, і які є юридично рівнозначними для всіх учасників збройного конфлікту.

В МГП термін «сторона конфлікту» позначає суб'єктів, які мають зобов'язання дотримуватись норм міжнародного гуманітарного права під час конфлікту (ст. 2, спільна для всіх чотирьох Женевських конвенцій).

Женевські конвенції – основа міжнародного гуманітарного права, що регулює захист жертв збройних конфліктів. Ратифікація майже всіма державами світу робить ці документи найавторитетнішими у сфері прав людини. Конвенції встановлюють стандарти захисту для поранених, військовополонених, цивільних та інших уразливих груп, відображаючи принципи гуманності й справедливості, як невід'ємної частини сучасної міжнародної правової системи.

Додатковим міжнародно-правовим актом, що регулює права і свободи людини також й в надзвичайних умовах є Конвенція ООН щодо заборони катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність, пово-

дження чи покарання 1984 року [12], яка за змістом перегукується з Європейською Конвенцією про запобігання катуванням чи нелюдському або такому що принижує гідність, поводженню та покаранню 1987 року [13], статтею 5 Загальної декларації прав людини, яка прямо забороняє піддавати будь-кого тортурам, жорстокому, нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, а також ст. 7 МПГПП, що закріплює аналогічну заборону.

Застосовно до права держав на відступ від своїх зобов'язань за міжнародними угодами з прав людини в надзвичайних умовах Конвенція ООН щодо заборони катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання 1984 року відтворює міжнародно-правове регулювання одного з непорушних прав людини, обмеження якого суворо заборонене в будь-якому випадку, навіть за умов відступу держави від зобов'язань згідно зі ст. 4 МПГПП а та ст. 15 ЄКПЛ, про що прямо зазначено в ч. 2 наведених норм.

Примітно, що лише заборона катування як виключне право, яке не може бути обмежене в разі відступу держави від зобов'язань за надзвичайних обставин, отримало міжнародно-правове регулювання у вигляді окремої конвенції.

Пріоритет МГП також зазначений у ст. 18 Туркунської декларації, яка підтверджує, що ніщо не може тлумачитися як таке, що обмежує або применшує положення будь-якого міжнародного гуманітарного документа або угоди з прав людини [14].

Документ встановлює невідступні гуманітарні стандарти, які застосовуються у будь-яких ситуаціях, зокрема й невоєнного характеру. Підкреслюється недопустимість тортур, колективних покарань, дискримінації, свавільних затримань і порушень прав людини. Розширюється сфера дії МГП на випадки внутрішніх заворушень і криз, де раніше діяло лише обмежене правове регулювання. Забезпечується захист вразливих категорій осіб (діти, затримані, поранені, переміщені тощо). Проголошується вимога до держав забезпечити дотримання стандартів через національне законодавство, моніторинг і навчання.

Як зазначають Мерон Т. та Росас А., декларація змістила фокус із суто внутрішніх конфліктів на універсальне застосування – до всіх форм насильства, включаючи заворушення та надзвичайні ситуації. Як документ, що не допускає жодних відступів, вона формує основне ядро гуманітарних норм і прав людини, обов'язкових за будь-яких умов. Це ускладнює урядам можливість ігнорувати ці стандарти, посилаючись на низьку інтенсивність конфлікту. Хоча декларація перевищує обсяг існуючих переліків невідступних прав, більшість її положень базується на вже

визнаних мінімальних стандартах гуманітарного права та прав людини [15, с. 376, 377].

І дійсно, Декларацією запроваджено універсальні гуманітарні мінімуми, що діють незалежно від конфліктного статусу ситуації і від яких не допускаються відступи навіть у надзвичайних умовах. Ця декларація прагне створити єдине морально-правове «ядро» для захисту людської гідності – там, де міжнародне право раніше було фрагментарним або не застосовувалося.

Положення численних багатосторонніх договорів, спрямованих на обмеження насильства, а також основні принципи МГП були враховані під час ухвалення Римського статуту – установчого документу Міжнародного кримінального суду (МКС), прийнятого на конференції в Римі в 1998 році під егідою ООН. Статут набув чинності 1 липня 2002 року, започаткувавши постійно діючий Міжнародний кримінальний суд [16].

Головною метою Суду власне є забезпечення відповідальності, зокрема, за порушення МГП у вигляді воєнних злочинів – грубих порушень Женевських конвенцій, а також порушень законів і звичаїв міжнародних збройних конфліктів у відповідності з нормами міжнародного права (ч. 2 ст. 8 Статуту). Римський статут МКС є основоположним міжнародно-правовим актом, який заснував перший у світі постійний суд для переслідування осіб, винних у найтяжчих міжнародних злочинах: геноциді, злочинах проти людяності, воєнних злочинах. Документ передбачає, що юрисдикція Суду є додатковою до національних правових систем, і застосовується лише у разі їхньої неспроможності або небажання переслідувати винних. Ратифікація Статуту державами є добровільною, однак вона накладає на них обов'язок повної співпраці з Судом. Звичаєве МГП є ключовим джерелом для тлумачення воєнних злочинів, зокрема в контексті «елементів злочинів», що доповнюють Римський статут відповідно до його ст. 9. МКС має відкриту та гнучку юрисдикцію, зокрема щодо злочинів, передбачених міжнародним гуманітарним правом, і здатен реагувати на порушення його норм навіть без мандату від держав чи ООН – що є принципово новим для системи міжнародного правосуддя.

Римський статут на думку Гровера Л. кодифікує багато правил і принципів МГП як звичаєвого кримінального права [17, с. 569].

Женевські конвенції передбачають механізми контролю за дотриманням їх положень, включаючи роль Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ).

МКЧХ прямо згадується в усіх чотирьох Женевських конвенціях та Додаткових протоколах. Згідно зі спільною ст. 3 конвенцій комітет має право пропонувати свої гуманітарні послуги сторонам неміжнародних збройних конфліктів, як

нейтральна сторона, що не є втручанням у збройний конфлікт та не вважається за недружні акти, як окремо визначає ст. 70 Протоколу I до Женевських конвенцій. Комітет наділено особливою функцією наглядати за дотриманням МГП, надавати гуманітарну допомогу, відвідувати полонених, затриманих, а також вести конфіденційний діалог зі сторонами конфлікту. Власне статті Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них пронизані згадуваннями про МКЧХ.

Як зазначає Басаран Х.Р., держави вважають сприятливим для свого іміджу та в їхніх інтересах співпрацювати з МКЧХ, враховуючи, що Женевські конвенції визнали «особливу роль» МКЧХ. Оскільки гуманітарне право частково ґрунтується на звичаєвому праві, практика Комітету та визнання цієї практики державами та міжнародними організаціями зміцнили його статус у сфері міжнародного гуманітарного права та прав людини [18, с. 358].

Так, п. «с» та ч. 2 ст. 4 Статуту МКЧХ наголошує, що до його завдань входить, зокрема, виконання обов'язків, передбачених Женевськими конвенціями, сприяння добросовісному дотриманню МГП під час збройних конфліктів, а також розгляд скарг, що стосуються можливих його порушень. Як нейтральна та незалежна організація і посередник, Комітет має право здійснювати будь-які гуманітарні ініціативи в межах своєї компетенції, а також брати до розгляду питання, що потребують уваги такої інституції [19].

МКЧХ, на думку Гіладі Р. та С. Ратнера постійно прагне домогтися дотримання державами правил МГП. Така роль не згадується в Конвенціях, але вона стала основною, паралельною місією, яка зараз широко визнається державами і недержавними учасниками. Дійсно, це доповнює провідну роль, яку МКЧХ взяв на себе в кодифікації МГП. В основі стратегії дотримання вимог МКЧХ лежить конфіденційне спілкування зі сторонами збройного конфлікту або іншої безпекової ситуації [20, с. 12, 13].

Комітет є автором або активно долучався до створення тлумачних документів з МГП, які відрізняються між собою за юридичною силою. Переважна частина таких документів призначена насамперед для аналізу фахівцями у сфері міжнародного гуманітарного права та прав людини.

У своєму коментарі до Додаткових протоколів до Женевських конвенцій МКЧХ визначив міжнародне гуманітарне право як сукупність норм, закріплених у договорах чи звичаєвому праві, що регулюють гуманітарні питання під час міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів. Це право обмежує методи і засоби ведення війни з гуманітарних міркувань і забезпечує захист осіб та майна, що постраждали від конфлікту. Термін часто скорочують до «міжнародного гуманітар-

ного права» або просто «гуманітарного права» [21, с. 28].

Власне, основою міжнародного гуманітарного права є загальнолюдські засади гуманності та моралі, через які потрібно оцінювати поведінку сторін у війні, що не регулюється позитивними нормами міжнародного права, а також розробку нових видів зброї і методів ведення війни (ч. 2 ст. 1 Додаткового Протоколу I до Женевських конвенцій).

Висновки. Права людини становлять найширші та найзагальніші принципи, на яких ґрунтується міжнародне гуманітарне право, а його норми та звичаї є лише специфічним і винятковим проявом цих принципів, що набуває актуальності саме у ситуаціях, коли війна обмежує або порушує реалізацію прав людини. Тож взаємозв'язок міжнародного гуманітарного права з правом держав на відступ від своїх зобов'язань за міжнародними угодами з прав людини є беззаперечним.

Право держав на відступ від прав людини за виняткових та невідкладних обставин, як права концепція міжнародного надзвичайного права, закріплене МПГПП та ЄКПЛ, з огляду на досліджене, становить більш змістовне за обсягом явище, ніж МПГ. Оскільки включає як підставу застосування і надзвичайні ситуації (стихійні лиха, епідемії, терористичні акти, міжнаціональні конфлікти тощо), і збройні конфлікти (міжнародні та неміжнародні). В той час як МПГ є застосовним, як правило, під час збройних конфліктів. Окрім того, за тієї ж особливості об'єкта регулювання – права людини та їх обмеження в надзвичайних обставинах для міжнародного гуманітарного права, яке хоч і окреслене власними міжнародно-правовими актами (Женевські конвенції та додаткові протоколи до них), джерелом регулювання виступають також й МПГПП та ЄКПЛ, які накладають зобов'язання з застосування процедур «права відступу» під час збройних конфліктів.

Проте перспективним для подальших досліджень залишається щонайменше питання узгодженості між ними.

Література

1. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 16.09.2023).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 08.01.2025).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.01.2025).
4. Alexander A. A Short History of International Humanitarian Law, *European Journal of International*

Law, Volume 26, Issue 1, February 2015, Pages 109–138. URL: <https://academic.oup.com/ejil/article/26/1/109/497489> (дата звернення: 23.01.2025).

5. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 23.01.2025).

6. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 23.01.2025).

7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 23.01.2025).

8. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 23.01.2025).

9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 23.01.2025).

10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 23.01.2025).

11. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.12.2005 : станом на 22 жовт. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text (дата звернення: 23.01.2025).

12. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1984 : станом на 13 листоп. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 28.03.2025).

13. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню : Конвенція Ради Європи від 26.11.1987 : станом на 24 січ. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (дата звернення: 28.03.2025).

14. Declaration of Minimum Humanitarian Standards. *International Review of the Red Cross*. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/declaration-minimum-humanitarian-standards> (дата звернення: 28.03.2025).

15. UN. Commission on Human Rights (53rd sess. : 1997: Geneva). Minimum humanitarian standards. *United Nations Digital Library System*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/239041> (дата звернення: 02.05.2025).

16. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov>

ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 06.05.2025).

17. Grover. L. A Call to Arms: Fundamental Dilemmas Confronting the Interpretation of Crimes in the Rome Statute of the International Criminal Court, *European Journal of International Law*, Volume 21, Issue 3, August 2010, Pages 543–583. URL: <https://academic.oup.com/ejil/article/21/3/543/508672> (дата звернення: 27.03.2025).

18. Basaran H. R. The International Committee of the Red Cross: an Evaluation. *Indonesian Journal of International Law*. 2020. Vol. 17, no. 3. URL: <https://doi.org/10.17304/ijil.vol17.3.791> (дата звернення: 27.03.2025).

19. Statutes of the International Committee of the Red Cross. International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/document/statutes-international-committee-red-cross-0> (дата звернення: 27.03.2025).

20. Giladi R., Ratner. S. The Role of the International Committee of the Red Cross. *University of Michigan Law School Scholarship Repository*. URL: https://repository.law.umich.edu/book_chapters/456/ (дата звернення: 27.03.2025).

21. Commentary on the additional protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. *The Library of Congress*. URL: <https://www.loc.gov/item/2011525357/> (дата звернення: 27.03.2025).